

mektup, Osman el-Bettî'nin o sıralarda çokça tartışılan iman-amel ilişkisine dair görüşleri hakkında ipuçları vermektedir. Ebû Hanîfe'nin, imanı amelden kesin olarak ayrı telakkî etme fikrine kuşkuyla baktığı görülen Osman el-Bettî'nin, Hâricîler'in günahkâr mümini iman dairesi dışında ve Mu'tezile'nin imanla inkâr arasında ara bir yerde (el-menzile beyne'l-menzileteyn) kabul ettiği yönündeki görüşlerine de tam olarak katılmadığı anlaşılmaktadır. Bazı kanaatlerinin Mu'tezilî fikirlere yakın olduğu görülse de Bettî Mu'tezile'ye mensup değildir (van Ess, II, 146-149).

Eser telif ettiği bilinmeyen ve müstakil bir fıkıh mezhebi bulunmayan Osman el-Bettî'nin bazı fikhî görüşlerine, kendine özgü ilginç yaklaşımlara sahip olmasının da etkisiyle birçok eserde yer verilmiştir. Bunlar arasında Tahâvî'nin *İhtilâfû'l-fukahâ*' adlı eserinin Cessâs tarafından yapılmış bir özeti olan *Muhtaşaru İhtilâfî'l-ulemâ*' özel bir yere sahiptir. Fikhî ve fikhî usulü literatüründe onun görüşlerine yapılan atıfların bir kısmı icmâin sınırlarını, bir kısmı da bazı ahkâm âyetlerinin sahih tefsirlerini belirlemeye yöneliktir. Nitekim İbn Hazm, birçok mesele hakkındaki icmâ iddialarının geçersiz olduğunu ispatlamak için Osman el-Bettî'nin çoğunluğun kanaatine aykırı görüşlerini örnek gösterirken Cessâs onun çeşitli fikirlerinin icmâin teşekkülünü etkileyip etkilemeyeceğini tartışır. Osman el-Bettî'nin dikkat çeken görüşlerinden bazıları şunlardır: Âdil kişinin yakın akrabaları lehine şahitliği kabul edilir. Hata sonucu öldürme ve yaralamalarda âkilerin diyet ödeme yükümlülüğü yoktur. Oğlunu amden öldüren babaya kısas uygulanır. Mirastan mahrumiyet müeyyidesi mürisi kasten öldürme haliyle sınırlıdır. Liân taraflar arasındaki nikâh akdini etkilemez. Erkeğin bir kadını halası veya teyzesiyle birlikte aynı anda nikâhı altında bulundurmasına engel yoktur. Osman el-Bettî'nin fikhî usulüyle ilgili bir görüşü de kıyasın geçerliliği için kendisine kıyas yapılan her bir hükmün bir illete dayalı (ma'lûl) olduğuna dair delil bulunmasını şart koşmasıdır. Meselâ ona göre bu yönde delil bulunmadığı için ribevî malların kıyas yoluyla genişletilmesi doğru değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-müte'allim, el-Fıkhu'l-ebasâ, el-Fıkhu'l-ekber, Risâletü Ebî Hanîfe, el-Vaşiyye* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1421/2001, s. 68; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 257; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), I, 402-403, 424; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), I, 596; Fe-sevî, *el-Ma'rife ve't-târîh* (nşr. Halîl el-Mansûr),

Beyrut 1419/1999, III, 135; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 145; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 158; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), I, 43, 171, 172, 178; II, 82, 92, 222, 241, 262; III, 111, 196; V, 150; a.mlf., *el-Fuşûl fi'l-uşûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1414/1994, I, 178; a.mlf., *Muhtaşaru İhtilâfî'l-ulemâ* (nşr. Abdullah Nezir Ahmed), Beyrut 1416/1995, tür.yer.; Dârekut-nî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif* (nşr. Muvaffak b. Abdullâh b. Abdülkâdir), Beyrut 1406/1986, I, 270; İbn Hazm, *el-İhkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1970, V, 720; VII, 910; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 408; VIII, 233; XIII, 413-415; Şîrâzî, *Tabâkâtü'l-fukahâ*, s. 91; Serahsî, *el-Mebsûl*, IV, 195-196; Gazzâlî, *Şifâ'ü'l-galîl* (nşr. Hamed el-Kubey-sî), Bağdad 1390/1971, s. 71-72; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XVII, 124; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), VIII, 109, 123; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 493, 511; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ*, VI, 148-149; Takıyyüddin es-Sübkî - Tâceddin es-Sübkî, *el-İbhâc fi şerhü'l-Minhâc* (nşr. Şa'ban M. İsmâil), Kahire 1402/1982, III, 173-174; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VII, 153-154; İbnü'l-Hü-mâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 5; J. van Ess, *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahr. Hundert Hidschraft: Eine Geschichte des Religiösen Denker im Frühen Islam*, New York 1991, II, 146-149; Christopher Melchert, *The Formation of the Sunni Schools of Law 9th-10th Centuries C.E.*, Leiden 1997, s. 41-42.

MURTEZA BEDİR

OSMAN BEY, Büyük (1816-1885)

Daha çok
peşrevleriyle tanınan bestekâr.

İstanbul Tophane'de doğdu. Tanbûrî Zeki Mehmed Ağa'nın oğlu, Tanbûrî Nûman Ağa'nın torunudur. Kendisi gibi tambur üstadı olan Osman Bey'den (ö. 1900) ayırt edilmesi için "Büyük" lakabıyla anılmıştır. Sekiz yaşlarında babasının aracılığı ile Enderun'a kabul edildi. Kısa bir süre sonra hânende mülâzımlığına, 2 Haziran 1827'de arkadaşlarından Büyük Rifat Bey ve Hâşim Bey'le birlikte çavuş ağalar zümresine yükseltildi. Kaynaklarda, sesinin hânendeliğe uygun olmamasına rağmen bu yükselmesinde babasının etkili olduğu belirtilmektedir. Enderun'daki eğitimi sırasında mûsikide kısa zamanda mesafe kat ederek bilhassa tamburda akranlarının önüne geçti. Bir tambur üstadı olan, ancak ders vermeyi sevmeyen babası Zeki Mehmed Ağa'nın yanında tambura başladığı da pek istifade edemedi. Babasının vefatından (1845) sonra kendini tamamen tambura vererek bu sazda ileri bir seviyeye ulaştı. Sultan Abdülmecid'in son zamanlarında başsâzende oldu. Sultan Abdülaziz döneminde de sürdürdüğü bu vazifesi dolayısıyla devlet nişanına lâîyk görüldü. Sarayda yapılan ince saz fasilla-

Büyük
Osman Bey

rına tamburu ile katıldı. Bu yıllarda Mevlevîye tarikatına intisap eden Osman Bey, mevlevîhânelerin ve özellikle Galata Mevlevîhânesi'ndeki sohbet ve âyinlerin müdavimi oldu. İstanbul'da vefat etti ve Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Dergâhı hazîresine defnedildi. Hoşsohbet, zarif, güler yüzlü, nüktedan, her mecliste aranan ve sevilen bir kişi olan Osman Bey çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Bunlar arasında Şeyh Mehmed Celâleddin Dede en tanınmışlarıdır.

Tamburu alışılmışın dışında farklı bir usulde çalarak bu sahadaki kabiliyetini ortaya koyan Osman Bey şarkılarının yanında daha çok saz eserleriyle tanınmıştır. Osman Bey genellikle zor ve karışık bir üslûpla bestelenerek hânelerinde çeşitli usullere yer verilmiş olan peşrevlerin daha derli toplu bir hale gelmesini sağlamış, bunlara yeni, sade ve güzel nağmeler kazandırmıştır. Peşrevlerinin çoğu devr-i kebîr usulündedir. Kaynaklarda eski peşrevlerin hemen hemen tamamını tenkîttir, bunların içinde sadece Gazi Giray'ın hüzzam peşrevini beğendiği ve bunun bir benzerinin yapılamayacağını söylediği kaydedilir.

Osman Bey'in bugün on altı makamdan peşrev, on makamdan saz semâisi ve dokuz makamdan şarkısı elde mevcuttur (bunların listeleri için bk. Aksüt, s. 174; Öztuna, *BTMA*, II, 168). Mâye makamında ve devr-i hindî usulündeki peşrevinin bu makamdaki peşrevlerin önünde geldiği bildirilmektedir. Hüzzam peşrevini, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Atâullah Efendi'nin hüzzam âyini için bir devr-i kebîr peşrev bestelemesi talebini Gazi Giray'ın hüzzam peşrevi varken bunu yapmanın doğru olmayacağını söyleyerek reddetmesine rağmen ısrar üzerine bestelemiştir. Hüzzam peşreviyle Radeglia Efendi tarafından çok seslendirilen nihavend peşrevi, "Bin cân ile sevdim seni" mısraıyla başlayan rast ve "Gonca-i nev-hîz-veş açılmak istersen eğer" mısraıyla başlayan nühüft şarkıları en tanınmış eserleridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hızır İlyas, *Târîh-i Enderûn*, İstanbul 1276, s. 338, 351; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1329, s. 235; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 466, 504; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 279, 280; Sadun Aksüt, *Türk Musikisinin 100 Bestekârı*, İstanbul 1993, s. 173-174; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, s. 587-590; Rauf Yekta, "Tanbûrî Osman Bey", *Şehbâl*, Dördüncü sene, III/51, İstanbul 1328, s. 52-53; Yılmaz Öztuna, "Osman Bey", *TA*, XXVI, 75-76; a.mlf., *BTMA*, II, 167-169.

HASAN AKSOY

OSMAN BEY, Hamâmîzâde

(ö. 1890 [?])

Neyzen
ve dinî eserler bestekârı.

Hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Üsküdarlı nisbesiyle Hacı Osman Bey diye de anılır. Mevcut bilgilere göre Kâdirî tarikatına intisap etti ve Osman Şems Efendi'nin müridi oldu. Dönemin mûsiki üstadı Hacı Fâik Bey'den ders alarak mûsiki bilgisini geliştirdi. Aynı zamanda sesinin güzelliğiyle de bilinen Osman Bey, Üsküdar'da Ahmediye Camii ile İnadiye semti arasında bulunan Gündoğumu caddesinin Pırnal sokakla birleştiği köşede yer alan ve bugün de işletilmekte olan Ağa Hamamı'nın sahiplerinden olup hamamı çalıştırdığı için Hamâmîzâde diye şöhret bulmuştur (Haskan, II, 960). Veli-aht Mehmed Reşad'a (V. Mehmed) mensubiyeti dolayısıyla Halep'e sürüldü. Orada 1890'larda vefat ederek aynı şehirde defnedildi.

Osman Bey çok sayıda ilâhının yanı sıra şarkılar da bestelemiştir. İlâhi güftelerinin çoğu şeyhi Osman Şems Efendi'ye aittir. Yılmaz Öztuna onun iki şarkı (yegâh ve nihâvend makamlarında) ve altı adet ilâhisinin (ikisi hüseyinî, bayatî, bes-tenigâr, hicaz ve rast makamlarında) listesini vermektedir (*BTMA*, II, 167). Güftesi I. Ahmed'e (Bahtî) ait düyek usulündeki, "Dilhânesi pür nûr olur envâr-ı zikrullâh ile" mısraıyla başlayan hicaz ilâhisi meşhurdur. Pek çok talebe yetiştiren Osman Bey'in tanınmış talebelerinden biri Yusuf Dağseven'dir (ö. 1945).

BİBLİYOGRAFYA :

Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936, I, 289; a.mlf., *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 498, 503, 651, 759; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, II, 338; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, II, 960; Yılmaz Öztuna, "Osman Bey", *TA*, XXVI, 75; a.mlf., *BTMA*, II, 167.

DİA

OSMAN DEDE, Nâyî

(ö. 1142/1729)

Kutbunnâyî diye tanınan
neyzen, bestekâr
ve şair.

İstanbul'un Vefa semtinde dünyaya geldi. Süleymaniye Dârüşşifâsı başhaderelerinden Hacı İbrâhim Efendi'nin oğludur. Hüseyin Ayvansarâyî ve Hüseyin Vassâf onun Gelibolulu olduğunu, küçük yaşlarda öğrenim için İstanbul'a geldiğini söylüyorsa da (*Vefeyât*, vr. 27^b; *Sefîne*, V, 175) bütün tezkirelerde ve diğer kaynaklarda İstanbul'da doğduğu kaydedilmektedir. Çocukluğundan itibaren tasavvuf, edebiyat ve mûsikiye ilgi duyan Osman Dede, genç yaşlarında Galata Mevlevîhânesi şeyhi Mesnevîhan Gavsî Ahmed Dede'ye intisap etti. Nefeszâde Seyyid İsmâil Efendi'den hüsn-i hat meşketti. Ta'lik yazısını ve Farsça'yı Gavsî Ahmed Dede'den öğrendi; edebiyat ve mûsiki bilgilerinin yanı sıra ilk ney derslerini de ondan aldı. Neyzenlik yolunda hızla ilerlediği dönemde Gavsî Ahmed Dede bir gün Seyyid Halil Ruhâvî adlı misafiriyle sohbet ederken misafiri ney dinlemeyi arzu etmiş, ancak neyzenlerin hiçbirisi o sırada mevlevîhâne bulunmadığından Derviş Osman'dan ney üflemesi istenmiş, Seyyid Halil Efendi'nin onu çok beğenip dergâhın neyzenbaşısı olması için Gavsî Ahmed Dede'ye ricada bulunması üzerine 1091 (1680) yılında neyzenbaşılık görevine başlamıştır. Şeyhinin kızı Hatice Hanım'la evlenen Osman Dede, neyzenbaşılığı döneminde bestekârlık ve mûsiki nazariyatı konusunda da ileri bir seviyeye ulaştı. Gavsî Ahmed Dede'nin ölümünün (1109/1697) ardından Galata Mevlevîhânesi meşihatına tayin edildi. Şeyhlik döneminin önemli bir kısmı devlet erkânının ilim, sanat, edebiyat ve mûsikiye yakın ilgi duyduğu Lâle Devri'ne rastlar. III. Ahmed ve Sadrazam Damad İbrâhim Paşa'nın teşvik ve himayesini gören Osman Dede otuz üç yıl bu görevi sürdürdükten sonra vefat etti ve Gavsî Ahmed Dede'nin mevlevîhânenin avlusundaki türbesine defnedildi (zamanla türbe yıkılmış, 1944 yılında Maarif Vekili Hasan Âli Yücel günümüzdeki mezar taşını diktirmiştir). Vefatına, "Osman Dede göçtü ola sırrı bâkî" (Seyyid Vehbi); "Değiştî devr-i bâkî ile fânîyi Dede Osman" (Tâhîrülmevlevî); "Adne gitti asr kutbu Mevlevî Osman Dede" (Nazîr) mısraları tarih düşürülmüştür. Osman Dede'nin Sırrı Abdülbâkî adlı bir oğluyla Saîde adlı bir kızı olmuş, oğlu onun ölümünden sonra Galata Mevlevîhânesi postnişinliği-

ne tayin edilmiştir. Yukarıdaki ilk iki tarih mısraında Sırrı Abdülbâkî Dede'nin postnişinliğine de işaret edilmektedir. Osman Dede'nin kızı Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Kütahyalı Seyyid Ebûbekir Dede ile evlenmiştir. Bu mevlevîhâne şeyhlik yapan ve her biri tanınmış birer mûsikîşinas olan Ali Nutkî, Abdülbâkî Nâsır ve Abdürrahim Kühnî dedeler Osman Dede'nin kızının çocuklarıdır.

Osman Dede neydeki üstün yeteneği sebebiyle "Kutbunnâyî" diye tanınır. Kendi adıyla anılan nota sistemini bulan Osman Dede aynı zamanda önemli bir bestekâr ve mûsiki nazariyatçısıdır. Sâkib Dede, onun yeni duyduğu bir nağmeyi kendine has işaretlerle kolayca notaya aldığını ve hemen icra ettiğini söyler. Osman Dede'nin üstün bir nota tesbit edebilme kabiliyeti olduğu, bir defa dinlediği kârı, nakış besteyi noksansız olarak kendi notasıyla kaydettiği, tiz ve pes nağmeleri hatasız yazıp okuduğu kaynaklarda belirtilmektedir (Sâlim, s. 637). Nâyî Osman Dede meşhur mi'râciyyesinin yanı sıra rast, uşşak, çâr-gâh ve hicaz makamlarından dört Mevlevî âyini, segâh, dügâh, sabâ, hüseyinî ve ırak makamlarından dört tevşih, dügâh ve hüseyinî iki ilâhi, bir hüseyinî nakış yürük semâi, yirmi sekiz peşrev, yirmi beş saz semâisi bestelemiştir. Bazı peşrevlere isim koyması ona has bir özelliktir. Meselâ bir gül bahçesinden etkilenecek bestelediği rast peşrevine "gül devri", mevlevîhânenin bostanında açan kabak çiçeklerinin zarafetinden aldığı zevkle bestelediği segâh peşrevine "kabak peşrevi" adını vermiştir. Osman Dede, dostu Halvetî-Şâbânî şeyhi Mehmed Nasûhî Efendi'nin ricası üzerine güftesini yazıp bestelediği mi'râciyyeyi ilk defa Üsküdar Doğancılar'daki Nasûhî Dergâhı'nda icra etmiş, daha sonra eserin mi'rac kandillerinde tekkelerde okunması bir gelenek halini almıştır (geniş bilgi için bk. Mİ'RÂCİYYE).

Eserleri. 1. *Rab'ı Ta'bîrât-ı Mûsîkî*. Osman Dede 276 beyitten meydana gelen bu Farsça eseri, dostlarının kendisinden yanlış kullanılan mûsiki tabirlerinin doğrularını gösteren bir eser yazmasını istemeleri üzerine kaleme aldığını söyler. Eserde dua ve sebep-i tel'if niteliğindeki beyitlerden sonra kâinatın "kûn" emriyle ortaya çıktığı, Allah'ın gökleri yıldızlar, ay ve güneşle, yeryüzünü insanla süslediği, insana bahşettiği beş duyu içinde en değerlisinin işitme duyusu olduğu belirtilerek sesin önemi çeşitli benzetmelerle vurgulanmış, ardından makam, şube ve terkipler konusu ele alınmış, bunlar arasındaki